

TÜRK YÜKSEK ÖĞRETİM TARİHİNE GENEL BAKIŞ

NEŞET ÇAĞATAY

Günümüzdeki yüksek öğretimin içerdiği konulara girmeden önce, bu öğretim kolunun dünyada ve bizde nasıl bir gelişme izlediğine kısaca değinmek istiyorum:

Bilindiği gibi yüksek öğretim, lise veya meslek liselerinde sona eren orta öğretimin bir uzantısıdır. Bugünkü anlamıyla yüksek öğretim, yurttaş eğitiminin bir devlet görevi olarak ele alınıp örgütlenmesinden sonra rasyonel bir gelişme göstermiştir.

Bizde ve öteki ülkelerde yurttaş eğitiminin bir devlet görevi olarak ele alınması yani devletin, yurttaşın eğitilmesini kendi görevi sayması, uygarlık tarihinin beşbin yıla varan uzun süresi içinde çok yenidir. Bu gerçek, yani yurttaşın devlet eliyle eğitilmesi gereği bizde, sultan ikini Mahmut tarafından duyulmuş, onun zamanında uygulanmaya başlanmıştır; çünkü o, kaynağını din ayırımından ve cehaletten, bağnazlıktan alan ve tarihî düşmanlıklarını üzerimizde odaklaştıran Avrupa devletlerinin kötü emellerini önlemenin, ancak yurttaşın eğitilmesi, bilime ve tekniğe yöneltilmesi sayesinde mümkün olacağını anlamıştı.

İnsan yaşamında ve toplulukların yönetiminde din kurallarının egemen olduğu çağlarda insana dünyada ve âhirette mutluluk getirecek olan bilime ve eğitime en büyük önemi, kuşkusuz islam dini vermiştir. Onun kutsal kitabında yani Kur'an'da insanlığa ilk seslenişi (alak sûresinde) "oku" olan bu din mensupları, bilimde ve teknikte elde ettikleri gelişmelerin yardımıyla kısa sürede üç kıta üzerinde geniş bölgelere yayılmış, oralarda, medrese denen yüksek düzeyde bilim, eğitim ve öğretim kurumlarını yekseltmişlerdi.

Bağdad'da, Basra'da, Şam'da, Kahire'de, kuzey Afrika şehirlerinde ve Endülüs İspanyasında, özellikle bu son ülkenin Kurtuba, Gırnata, Tuleytula (Toledo) ve İşbilye şehirlerinde açılan bu bilim kuruluşları, yüzlerce yıl insanlığa ışık saçtı, uygarlık ve mutluluk kaynağı oldu.

Bu bilimlere ilgi duyan Avrupa halkından, hatta din adamları papaslardan bir çok kişi, kendilerine yakın bir ülkede olan, din, ırk, renk ve

milliyet ayırımı gözetmeyen, hoşgörülü bir ortamda bilim öğreten bu İspanya İslam Üniversitelerine gittiler. Oradan döndükten sonra Avrupa Üniversitelerinin açılmasında önayak oldular. Şunu hemen eklemeliyim ki, Fransız ihtilaline dek eğitim ve öğretimin her basamağı her yerde devlet bütçesinden değil, hayırsever zenginlerin ve hükümdarların kurdukları vakıflar yardımı ile yürütülüyordu.

Eğitim ilk basamağı doğal olarak okuyup yazmadır. Eski çağların ilk toplum yöneticileri hükümdarlar, kırıllar, herhalde yönetimi kendilerine devredecekleri çocuklarının ve devletin önemli işlerinde kullanacakları görevlilerinin yetiştirilmelerine özen gösteriyorlardı. Bu nedenle ilk yüksek öğretim, hükümdar saraylarında başlamış olmalı. Düzenli yüksek öğretimi, budist viharalarında, bunlardan sonra da müslüman medreselerinde görüyoruz. Medreselerde eğitim ve öğretim, başlangıçtan 12. yüzyıla kadar objektif yöntemlerle ve bağımsız olarak yapılmış, hıristiyan âleminde ise kilise kontrolünde, dinî bilgi vermek, kilise örgütüne din adamı getiştirmek için yapılmıştır; ama sonraları türlü nedenlerle maalesef tersine dönmüştür. Kiliselerin kurduğu yüksek okullara, din adamı olmıyanlar da devam edebiliyordu. Bu din adamı olmıyan kişiler arasından, kilise baskısından bunalanlar, belediyelerin ve halkın da yardımıyla laik üniversiteler açmaya başladılar.

Dinî olmıyan üniversiteler arasında öncülüğü, onikinci yüzyılın başlarında kurulan Paris Üniversitesi çektir. Fransanın ardından İngiltere yürüdü. İngilterede 1133 yılında Oxford, 1209'da Cambridge Üniversitesi açıldı. Almanyada Heidelberg Üniversitesi 1385'de Kiel Üniversitesi 1665 yılında eğitime açıldı.

Doğuda İslam âleminde din baskısı artıp, programlarından zor ve yararlı dersler kaldırılarak medreselerin bilimsel düzeyi gittikçe düşerken, batıda hıristiyan dünyasında tersine, rönesans, reformasyon ve matbaanın icadı gibi aydınlanma araçları halkın bilgi düzeyini yükselttiğinden kilise karşısında daha güçlenmişlerdi.

İslam âleminde devlet vakıfları ile kurulan ilk medreseleri Büyük Selçuklu Devleti sultanı Melikşah (saltanatı: 1072-1092) kurdu muştur. Bu çaba daha sonra Anadolu Selçuklu sultanları tarafından da sürdürüldü. Ancak bu medreselerde öğretim ve öğrenim dili arapça olduğundan, hanımların öğrenci ve öğretmen olamadıklarından, en önemlisi laboratuvar ve deney araçları, yöntemleri olmadığından öğretilen şeylerin teknik bilgilerle paralelliği sağlanamadığından, halkı Türk olan Anadolu'da bu med-

reseler bilimi yaygınlaştıramadı. Buralara devam edenlerin, bilimden önce onun aracı olan arapçayı öğrenmeleri gerekiyordu. Arapça ise, köken, morfoloji, sentaks ve gramer bakımlarından türkçeye tamamen yabancı olduğundan zor öğreniliyordu.

Medreseler, devletin adalet, yönetim ve askerlik işlerine bakan yüksek düzeydeki elemanlarını yetiştiren bir kurum olarak Osmanlılarda da sürdü.

Yüksek düzeyde eğitim yapan ilk Osmanlı medresesi, Orhan Gazi tarafından İznik şehrinde açıldı. Daha sonra, başka büyük Anadolu şehirlerine yayıldı. Avrupada o sıralarda bu alanda çok hızlı gelişmeler başlamıştı.

XIII. y.yıldan sonra papalığın yetkileri ve gücü zayıflamaya başlamış, bilim ve uygarlık kilise etkisinden sıyrılma yolunu tutmuştu. Avrupada burjuvazi sınıfının güçlenmesi, şehirlerin doğuşu, belediyeçiliğin gelişmesi kilisenin elinden alarak yeni okullar kurma isteğini canlandırıyor. İtalyada, Hollandada, Almanyada ve İngilterede belediye okulları açılmıştı. Bu okullarda sanatkarlar ve tüccarlar okuyordu. Önceleri buralarda hâlâ kilise denetimi sürüyordu ama, daha reformasyon girişimi başlamadan okulların, uygarlık ilkelerini kavramış laik kimseler tarafından denetlenmesi gerçekleşmişti.

Rönesans, reformasyon ve öteki aydınlanma girişimleri, öğretim ihtiyacının daha geniş ölçüde duyulmasına yol açtı. Martin Luther (1483-1546), öğretimin devletçe yürütülmesi gerektiği yolundaki düşünceleri 1524 yılından başlayarak, Almanyada pek çok yandaşlar buldu ve her köyde bir okul açılması düşüncesi doğdu.

Batıda, öğretimin resmen devletçe yürütülecek bir kamu görevi olması 1879 Fransız devriminden sonra benimsendi. Bizde ise, yukarıda dediğimiz gibi, bundan elli yıl kadar sonra sultan ikinci Mahmut tarafından uygulamaya kondu. Ancak Avrupada eğitimin ve serbest düşüncenin temelleri XI, XII. y.yillarda atıldığından ve matbaanın 1445'lerde faaliyete geçip düşünce ve sanat ürünlerinin geniş alanlara yayılmasını sağladığından onlar bilim ve teknik alanlarında çok ilerlediler. Bizde din adamlarının baskısı ve cehaleti, halkın eğitim, bilim ve okur yazarlık oranının düşüklüğü, bizi son zamanlara kadar her alanda geri bıraktı. Ülkemizde cumhuriyetin ilanına kadar, şehir, kasaba ve köy mahalle okullarında buralara devam edenlere sadece arap harfleriyle hareketli metinlerden Kur'an okutuluyor, yazı yazmak, hesap yapmak şöyle dursun düz yazının okun-

ması bile öğretilmiyordu. Bu okulların hocalarının çoğu zaten Kur'an metinlerini okumaktan başka bir şey bilmiyorlardı. Matbaa ise bize, Avrupa'da kullanılmaya başlamasından 300 yıl sonra 1728'de geldi.

Özellikle askerî alanda İmparatorluğun son sıralarda uğradığı yenilgiler, Avrupayı örnek alma, oralandaki ilerlemelerden yararlanma gereğini duyurdu. Ta.. 1700'lü yıllarda başlayan askerî alanda durumu düzeltme çabaları tek yönlü ele alındığından, bu girişimler sonuçsuz kalıyordu.

Sultan ikinci Mahmut, yurttaşın eğitilmesi ve bilinçlenmesi işini temelden ve bütünüyle ele aldı. Bu büyük hükümdar, devletin başına bela kesilmiş olan yeniçerileri 1826'da kaldırdıktan sonra hemen harb okulunu açmış, orduya çeki düzen vermiş, devletin bozulmuş, fonksiyonunu kaybetmiş kurum ve örgütlerini yeniden düzenlemiştir. Bu büyük hükümdar o kadar çok çalıştı ki sonunda tükenip bitti ve elli beş yaşında veremden öldü.

Bizde yüksek öğretim, önce sınırlı sayıdaki yüksek okulların açılması ile başladı. İlk yüksek okul 1773'de "Mühendishane-i berri-i hümayun", "Mühendishane-i bahri-i hümayun" 1826'da, yeniçerilerin kaldırılmasından hemen sonra "Harb okulu" ve askerî tıbbiye, 1834'de bando okulu, 1838'de "mekteb-i maarif-i adliye", 1859'da "Mekteb-i mülkiye-i şâhâne" açıldı. Anadolu'da ilk lise 1885 yılında Kastamonu'da kuruldu.

Üniversite anlamına gelen ilk Darülfünunun açılması 1845'de kararlaştırıldı, ancak bina yeri bulunması ve binanın yapılması uzun sürdüğünden dersler 12 Ocak 1863 Pazartesi günü başlayabildi. Kısa bir süre sonra bu binayı maliye bakanlığı işgal ettiğinden Darülfünun, Divanyolunda tutulan kiralık bir konağa taşındı. Bu bina 1865 yılında çıkan bir yangında, Avrupadan getirilmiş bütün ders araçları ve kitaplığı ile birlikte yandı. Bundan sonra Darülfünun bir süre unutuldu.

Bir Darülfünun kurma işi ikinci kez 1 Eylül 1869 günü yayınlanan "Maarif-i umumiye nizamnamesi" ile ele alındı. Bu tüzüğün yüksekokullara ayrılan birinci bölümünde "Darülfünun" başlığı altında 50 maddelik hüküm vardı. Buna göre bu darülfünunun, 1. Hikmet ve edebiyat, 2. İlmi hukuk, 3. Ulum-u tabiiye ve riyaziye olmak üzere üç bölümden (Fakülteden) oluştuğu, başında "nâzır" ünvanı ile bir Rektörün bulunduğu, en az onaltı yaşında olacak öğrencilerin sınavla girecekleri yazılıyordu. Ayrıca öğretim süresinin, tatiller hariç 250 gün olacağı belirlenmişti.

Şeyh Cemaleddin Afgânî'nin bu Üniversitede verdiği bir konferanstan hoşlanmayan, halkın bilinçlenmesini, uyanmasını, memleketin ilerlemesini

istemeyen sözde din adamı bağnaz ve cahil kişiler, bu bilim yuvasını kapattırdılar. Darülfünun 1900 yılında 2. Abdülhamit devrinde açılmış ancak, çalışma biçimini düzenleyen 27 maddelik tüzükte, 1869 Maarif-i umumiye nizamnamesinin Üniversite özerkliği ile ilgili hükümler kaldırılmış olduğundan Darülfünun bir yüksek okul durumuna sokulmuştur.

Böyle maceralı bir seyir izleyen İstanbul Darülfünunu 1909'da, Zeynep Hanım konağına yerleştirildi (Bu bina 1 Mart 1942'de yandı).

İstanbul Darülfünunu, 1911'de düzenlenen bir yönetmeliğe göre: 1. Ulum-u şer'ie, 2. Ulum-u hukukiye, 3. Ulum-u tabiiye, 4. Fünun, 5. Ulum-u edebiye olmak üzere beş bölüme ayrıldı. Eczacı ve dişçi mekteb-i âlileri, ulum-u tabiiye bölümüne, vilayetlerdeki tıbbiye ve hukuk mektepleri İstanbul Darülfünununa bağlandı. Yine bu yönetmeliğe göre, askerî ve mülki tıbbiye "Tıp Fakültesi" adı altında Haydarpaşa'daki binada, Darülfünun dışında birleşti. Bunlarda öğretim süresi, tıpta, 6, hukukta 4, öteki bölümlerle eczacı ve dişçilik okullarında üçer yıl olarak saptandı. 21 Nisan 1912 günü yayınlanan bir yönetmelikle, Darülfünundan ayrı bırakılmış bulunan Tıp Fakülteleri Darülfünunun içine alınmıştır. 1914'de, müfti ve şeriye mahkemelerine kadı yetiştirmek için "Medreset ül-mütahassisin" açılınca Darülfünunun "Ulum-u şer'ie" şubesi kapatıldı.

Meşrutiyet devri Üniversite ıslahatının en önemli yanı, öğretim kadrosuna (Tıp Fakültesi hariç) Avrupadan Profesörler getirilmesidir. Bu iş için Edebiyat Fakültesine on, Fen Fakültesine altı, Hukuk Fakültesine dört Profesör getirilmiş bunlar, birinci cihan savaşının sonuna kadar İstanbulda kalmışlardır. Bu dönemde öğretim elemanları Doçent ve Profesör ünvanları almışlardır.

1916 yılında Darülfünunda öğretim beş yıl sürecek bir lisan okulu açılmıştır. Burada arapça, farsça, almanca, fransızca, İngilizce, rusça, macarca, italyanca, yunanca, çince ve urduca öğretilmek istenmiş, Edebiyat Fakültesi öğrencileri, bu dillerden birine devam etme zorunluluğunda bırakılmıştır. Yine bu dönemde "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane" kapatılmış, 1917-1918 ders yılında Hukuk Fakültesinin dördüncü sınıfı, adli, siyasi, idari ve mali olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

Mondros mütarekesi hükümleri gereğince, Almanya, Avusturya- Macaristan uyruklu yabancı Profesörlerin 1918-1919 ders yılı başında ayrılmaları ve cephelerden terhis olunan bir çok öğrencinin Darülfünundaki sınıflarına dönmeleri, Darülfünunu bir çok bakımlardan sarstı. Zeynep Hanım Konağı dışında bulunan bölümlerin hemen hepsinin bütçe sıkıntıları

dolayısıyla kapatılması veya ana binada bir küçük odaya sıkışması zorunluğunu doğurdu.

İstanbul Darülfünununun bugünkü şekline benzer biçimde kurulması 11 Ekim 1919 günlü "Darülfünun-u Osmanî Nizamnamesi" ile gerçekleşmiştir.

Üniversitenin gelişmesi tarihinde önemli bir olay da, meşrutiyet döneminde Balkan yenilgisinin uyarısı ile 5 Şubat 1914'de Darülfünunda önce-leri serbest konferanslar halinde kadınlar için açılmış olan derslerin, bir süre sonra kızlara mahsus ayrı sınıflar halinde örgütlenmesidir. 12 Eylül 1914 günü bunlar, edebiyat, riyaziyat ve tabiiyat bölümlerinden kurulu olmak üzere "İnas Darülfünunu" adı altında ayrı bir bina içinde toplanmış-larsa da 1917'de ilk mezunlarını veren bu Darülfünun 1920'de kaldırılarak sınıflar yeniden Zeynep Hanım Konağı'na taşındı ve Darülfünuna bağlandı. *Bu kız öğrenciler bir süre sonra kendi sınıflarını boykot ederek erkek arkadaşlarının okuduğu sınıflara devam etmeye başlamak gibi bir medenî cesaret gösterdiler. Üniversite senatosu 16 Eylül 1921 günü aldığı bir kararla bu oldu bittiyi kabul etti. Böylece kız, erkek üniversiteleri ayrımı tarihe karıştı. Kız öğrencilerin fen ve edebiyat bölümlerinde başlattıkları karma öğrenim 1921-1922 ders yılında Hukuk Fakültesinde, 1922-1923 ders yılında da tıp fakültesinde gerçekleşti.*

Türk kadınları öte yandan kültür ve bilgi düzeylerini yükseltmek için kadınlara mahsus dergiler de çıkarmışlardır. Bu dergiler: 1912'de yayınlanmaya başlayan "Kadın bahçesi", "Kadınlar dünyası" 1913'de çıkmaya başlayan "Kadın hayatı", 1919'da yayın hayatına giren "kadın kalbi"dir. Ayrıca İstanbul kadınları 1912'de "Taalii Nisvan cemiyeti" (Kadınları yüceltme ocağı) kurdular.

Bu tür çabalarla milliyetçilik duyguları bilenmiş olan Türk kadınları, milli mücadelede İstanbulda ve Anadolunun bir çok şehrinde işgal kuvvetlerine başkaldırmış, cephelerde savaşan babalarını, kocalarını ve kardeşlerini desteklemiş, onlara manevî güç vermişlerdir.

Her alanda olduğu gibi, cumhuriyet dönemi yüksek öğretiminin mimarı da yüce Atatürktür. Kendisine yol gösterildiğinde, yön verildiğinde ne büyük işler başardığını bildiği Türk ulusunun geri kalış nedeninin ce-halet olduğunu bilen ulu Önder, daha yurdun bir çok yerleri işgal altında iken, işe temelden başlamak üzere 15 Temmuz 1921 günü Ankarada Türkiye'nin her yerinden gelen kadın erkek 250 öğretmenin katıldığı Millî Eğitim Kongresini topladı. M. Kemal Paşa bu kongreyi, hazırladıktan son-

ra görmeye gittiği Sakarya cephesinden gelerek açtı. Her öğretmenin ayrı ayrı ellerini sıktı ve önemli bir açış konuşması yaptı.

Lozan barış anlaşmasından sonra İstanbul Üniversitesi uygun binalara yerleştirildi. 1924 yılına dek yönetiminde ve örgütünde değişiklik olmayan üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kurulması 3 Mart 1924 günü yayınlanan eğitimin birleştirilmesi yasasından sonra kararlaştırılıp açılmıştır. T.B.M.Meclisince 1 Nisan 1924 günü yayınlanan 493 nolu yasa ile, Üniversiteye tüzel kişilik verilerek katma bir bütçe ile giderlerini karşılamak suretiyle özerkliğe kavuşmuş oldu.

Çalışması ve gelişmesi için büyük emekler harcanan İstanbul Üniversitesinin, sekiz yıl içinde kendisinden beklenen verimi sağlayamadığı görüşü yaygınlaşınca, zamanın Millî Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galib, İsviçre'den Albert Malche adlı Profesörü getirip Üniversite ıslahatı hakkında bir rapor hazırlattı.

Mayıs 1933'de çıkarılan 2252 sayılı reform yasası İstanbul Üniversitesini kaldırmış, M. Eğitim Bakanlığını, bu Üniversiteye yeniden A. Malche'in raporuna göre kurmakla görevlendirmişti. Bu reform yasası ile tek Üniversitemiz olan İstanbul Üniversitesi kaldırılarak M.E. Bakanlığı yüksek öğretim genel Müdürlüğüne bağlanmış, böylece de yönetim bakımından herhangi bir okuldan bir ayrıcalığı kalmamıştır. Öte yandan Üniversite Profesörleri geniş ölçüde elenmiş 151 kişiden yalnız 59'u yeni Üniversite kadrosuna alınmıştır. Öğrenimlerini Avrupada tamamlayıp gelenler, doktora koşulu aranmaksızın doçent olarak atandılar. Nazi yönetim baskısından kaçan Alman ve orta Avrupalı Profesörlere Üniversite kapıları açılmıştır ki bunlar, Türk Üniversitelerinin gelecekteki öğretim elemanlarını yetiştirme ve araştırma geleneğini yerleştirmede önemli rol oynamışlardır. Özellikle Ankarada kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde.

Cumhuriyet döneminde 1924'den 1944 yılına kadar Türkiyede sadece bir Üniversite, İstanbul Üniversitesi vardı. 1944'de İstanbul Teknik Üniversitesi açıldı.

1946 yılı, Türkiye Üniversiteleri tarihi bakımından bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu zamana kadar Üniversite ve yüksek okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlı idi. 1946'da yayınlanan 4936 sayılı Üniversiteler yasası ile Üniversiteler, M.E. Bakanlığından ayrılarak Rektörleri başkanlığında birer özerk kuruluş durumuna geldiler. Aynı yıl, Türkiyenin üçüncü Üniversitesi Ankarada açıldı. Bu Ankara Üniversitesini oluşturan Fakülteler

1925 denberi kurulmaya başlamıştı. Örneğin 1925 yılında Hukuk Mektebi, 1930'da, ziraat, veteriner ve Orman yüksek okullarından oluşan Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1935'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1943 tarihinde Fen Fakültesi kurulmuştu. Bu 4936 sayılı yasaya göre Üniversiteler, malî kaynaklar dışında tamamen özerk bir duruma geldiler.

4936 sayılı yasanın kabulünden sonra nüfus artışı hızlanmaya başladı, Üniversitelere girme arzuları da arttı.

M.E. Bakanlığı, türlü alanlarda gerek duyulan yüksek okul mezunu eleman ve öğretmen ihtiyacını, yüksek öğretmen okulları, yüksek eğitim enstitüleri, kız ve erkek yüksek sanat Enstitüleri, yüksek ticaret okulları açarak sağlamaya çalışıyordu. Ama Üniversitelerden, yeni Üniversiteler açma gayreti gelmiyordu. Hele 1950'li yıllarda, ihtiyaç fazlası görülerek lise mezunlarının yedek subay olamamaları, Üniversitelere hücumu artırmışken yeni Üniversiteler açılması zorunluğa büsbütün arttı.

1955'lerde şu yeni Üniversiteler açıldı: 1955'de Trabzon ve İzmir Üniversiteleri, 1956'da Ankaranın ikinci Üniversitesi Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1958'de Erzurumda Atatürk Üniversitesi açıldı. Ama bu yeni Üniversitelerin hiç birinde, şiddetle ihtiyaç duyulan Hukuk ve Tıp Fakülteleri yoktu. Hem yedeksubay olabilmek için Üniversitelere hücumu hem de hukuk ve tıp alanlarındaki ihtiyaçları gidermek için, Üniversiteler dışından yeni girişimler olmaya başladı.

İstanbulda (1883), Ankarada (1954) ve eskişehirde (1958) daha önce kurulmuş bulunan İktisadî ve ticarî ilimler akademileri örnek alınarak 19 Haziran 1959 günü yayınlanan 7334 sayılı yasa ile bu akademilerin yenileri, 1967'de Adanada, 1971'de Bursada, 1979'da Trabzonda kuruldu. Buralara öğretim elemanı olarak bankalardan ve benzeri kuruluşlardan, Üniversitelerden yararlanıldı. Bir yandan da asistan yetiştirme çabalarına girildi. Bir süre sonra Üniversite dışından alınan elemanlar bir yasa ile Profesör oldular. Üniversitelerde, bu akademilerin gördüğü işi görecek yeni Fakülteler açma çabası görülmeyince bu akademiler, 1971 yılında 1438 sayılı yasa ile, 7334 sayılı akademiler temel yasasının beşinci maddesi değiştirilerek "akademiye bağlı yüksek dereceli öğretim, eğitim ve araştırma kurumlarını açmak, birleştirmek, kaldırmak" yetkisi akademiler organlarına verilmiş olduğundan, yeni Fakülteler açarak Üniversite örgütü gibi örgütler kurmaya başladılar. Bu akademiler, Hukuk Fakültesi mezunlarına türlü kuruluşlarda duyulan ihtiyacı büyük ölçüde karşıladılar.

Akademilerin bu hızlı girişimleri üzerinde Üniversitelerde de bir kıpırdanma görülmeye başladı: Ankara Üniversitesi, Antalya ve Diyarbakır Tıp

Fakültelerini kurdu. Yine Ankara'da, Ankara Üniversitesine bağlı ikinci Tıp Fakültesi olarak 1964'lerde açılan Hacettepe Tıp Fakültesinin başına geçen Prof. İhsan Doğramacı, üç yıl sonra bu Fakülteyi, her bölümü bulunan bir Üniversite haline getirdi. Böylece Hacettepe Üniversitesi Ankara'nın üçüncü Üniversitesi oldu.

Güçlü bir Tıp Fakültesi elemanı potansiyeline sahip bulunan Hacettepe Üniversitesi, Erzurumda, Sivasta, Samsunda, Kayseride ve Eskişehirde Tıp Fakülteleri açtı.

Anadolu illeri halkından gelen baskılı istekler ve memleket ihtiyaçları, yeni Üniversiteler açılması işini yeniden canlandırdı. Önce İstanbuldaki Robert Kolej 1973'de Üniversite haline getirildi ve Boğaziçi Üniversitesi adıyla İstanbul'un üçüncü Üniversitesini oluşturdu. Yine bu 1973 yılında Adanada Çukurova, Eskişehirde Anadolu, Malatyada İnönü Üniversiteleri; 1974'de Sivasta Cumhuriyet Üniversitesi; 1975 yılında çıkarılan ortak bir yasa ile Konya, Elazığ, Samsun ve Bursa Üniversiteleri; 1978'de Kayseri üniversitesi kuruldu. Böylece 1924-1946 yılları arasında üç olan Üniversite sayısı 1978 yılında yani 32 yıl sonra 16 artarak 19'a yükseldi.

Oldukça kısa bir sürede ortaya çıkan 19 Üniversitenin bir çok sorunları olacaktı. Dünya Üniversiteleri her alanda yeniliğe, araştırmaya ağırlık veriyordu. Bu sıkıntılar ve ihtiyaçlar, Üniversite yasalarında değişiklikler yaparak yenilikler getirilmesi gerekiyordu. Bu nedenlerle 1961'de çıkarılan 115 sayılı yasa, 4936 sayılı yasadaki değişiklikler yaptı. 1973 yılında 4936 sayılı yasa kaldırılarak yeni esaslar getiren 1750 sayılı yasa düzenlendi.

1968'lerde başlayıp 1976'larda yoğunlaşan öğrenci hareketlerini frenleme, yeni Üniversitelere eleman yetiştirme, araştırma işine işlerlik getirme, öğretim elemanlarını daha aktif yapma gibi ihtiyaçlarla, 1750 sayılı Üniversiteler kanununun değiştirilmesi için de bir çalışma başladı. Taslaklar hazırlandı. Bunları gözden geçirme çabaları 12 Eylül 1980 hareketinden sonra da sürdürüldü. Hatta, Millî Güvenlik Konseyinin emri ile 1981 yılı yazında, bütün Üniversite Rektörleri ile İktisadî ve Ticarî bilimler akademileri başkanları T.B.M.Meclisi binasında, önce Orgeneral sayın Haydar Saltık'ın sonra, Orgeneral sayın Necdet Üruğ'un, son günlerde de Koramiral sayın Işık Biren'in başkanlığında toplandı. Hazırlanan taslaklar üzerindeki son görüşler belirtildi. Ancak Millî Güvenlik Konseyi bütün Üniversiteleri ve yeniden kurulacak olanlarını, akademi, yüksek okul, Enstitü ve meslek yüksek okullarını içine alan çok geniş kapsamlı bir yasa hazırlanmış bulunduğundan, 2547 sayılı bu yasa 4 Kasım 1981 günü yürürlüğe girdi.

Bu yasa ile İktisadî ve ticarî bilimler akademileri, mevcut ondokuz ve yeniden kurulan sekiz Üniversite içine yerleştirildi. Bu yasadan önce M.E. Bakanlığına bağlı bulunan bütün kız ve erkek sanat enstitüleri, Eğitim enstitüleri, konservatuvarlar, yüksek lisan ve meslek yüksek okulları Üniversitelere bağlandılar. Böylece, bütün yüksek okulların ve Üniversitelerin aynı bilimsel espri içinde çalışma imkânları sağlanmak isteniyordu. Öte yandan M.E. Bakanlığının çok ağır olan yükü hafifletilmek onun ilk ve orta öğretime daha etkin bir biçimde yön vermesi imkânı sağlanmak isteniyordu. Gerçekten, Değerli M.Eğitim Bakanı Atatürkçü ve inkılapçı Hasan Sağlam öğretmenlere pek çok imkânlar sağlamış, yurdun her yerinde öğretmen evleri ve lojmanlar yaptırarak onlara çalışma şevki ve gücü vermiş, öğretmen mesleğine saygınlık getirmiştir.

2547 sayılı Yükseköğretim kanunu, yürürlüğe girdiği 4 Kasım 1981 gününden başlayarak çok eleştirildi, aleyhinde yazılar yazıldı. Hemen şunu söyleyeyim ki bu yepyeni bir espride ele alınmış eskilerden tamamen farklı bir reform yasıdır. Yürütülmesi 25 kişilik yükseköğretim kurumlarını içine alan, zaten 5-6 yıl içinde yani 1973-1978 arasında kurulmuş bulunan onbir Üniversiteye ek olarak yeniden bu kanunla açılan Antalya(Akdeniz), Van (100. yıl), Edirne(Trakya), İzmir(9 Eylül), İstanbul(Mimarsinan, Marmara, Yıldız), Ankara(Gazi) gibi sekiz Üniversitenin katılmasıyla ağır bir yükü üstlenmiş bulunan Yükseköğretim Kurulu'ndan, iki yıl gibi kısa bir sürede mucize beklemek insafsızlık olur sanırım.

Böylesine yüklü ve henüz birbirine uyum sağlayamamış kuruluşların yanyana geldiği eğitim kuruluşlarında çalkantılar olacaktır. ama daha iyiye gitmek için elden gelen herşey yapılıyor, yasada, tüzük ve yönetmeliklerde değişiklikler yapılıyor, her şey, her imkân deneniyor. Bu nedenlerle bu yeni kuruluşa zaman tanımak, yapıcı eleştirilerde bulunmak, yardımcı olmak gerekir. Bütün yeni kuruluşlarda girişimlerde böyle zorluklarla karşılaşılır. 1925 yılında kurulan Ankara Hukuk Fakültesinin, Fakülte haline gelişine kadar geçirdiği devreler için Siyasal Bilgiler Fakültesini, hatta 1935'de kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini, Ankara Fen Fakültesini ve Ankara Üniversitesinin öteki fakültelerini düşünelim. Onlar, Yükseköğretim kurulunun üstlendiği işler yanında çok küçük kurumlardı. Onların çektikleri ve daha iyiye gitmek için arayışları da imkânsızlıklardandı. Bu işte de maddî imkânlar ve insan gücü düzeldikçe daha iyiye gidilecek, özlenen amaca ulaşılabacaktır.

Örneğin biraz önce sözünü ettiğim, 1925 yılında "Hukuk mektebi" olarak kurulan Ankara Hukuk Fakültesine ilk yıllarda orta okulu bitiren-

ler veya son sınıfında olanlar alınmıştı. Öğretim elemanları da genel müdürlerden ve bankaların yöneticilerinden oluşmakta idi. Yakın zamanlara dek yüksek mahkemeler üyeleri, yargıtay, daniştay ve sayıştay gibi yüksek yargı kuruluşlarının elemanlarının çoğu bu okuldan yetişmişti. Onlar, bu okuldan aldıkları temel bilgilerin yardımıyla kendilerini yetiştirmiş, Türk adalet örgütünde onurlu ve başarılı hizmetlerde bulunmuşlardır.

1859 yılında "Mekteb-i mülkiye-i şâhâne" adıyla İç işleri bakanlığına bağlı olarak İstanbulda açılan okul da bugünkü Siyasal bilgiler fakültesinin atasıdır. Bu eğitim kuruluşu 1935'de "Siyasal bilgiler okulu" adıyla Ankara'ya taşındı. 1950 martunda çıkarılan 5627 sayılı yasa ile adı "Siyasal bilgiler fakültesi"ne dönüştürüldü ve çoğu öğretmen statüsünde olan öğretim elemanlarının ünvanları bir günde Profesörlüğe çevirildi. İktisadî ve ticarî ilimler akademilerinde de durum böyle olmuştur.

Yıllarca süredir ard arda girilen savaşlarda kan dökmüş, salgın hastalık, yokluk, kıtlık ve doğal âfetlerle boğuşmuş olan ülkemizde, palazlanması bilgi ve kültür birikimine gerek duyuran yüksek öğrenimin kısa sürede gelişme göstermesi beklenemez. Cumhuriyetimizin kurulduğu 1923 yıllarında ülkemiz her yönden bir yığıntı halinde idi.

Bugün mevcut 29 Üniversitemizin çoğunun derslikleri, kitaplıkları, laboratuvarları, lojmanları yetersizdir. Ankara Üniversitesinin, Ankara Gazi Üniversitesinin, İstanbul Yıldız, Mimar Sinan ve Marmara Üniversitelerinin kampus alanları bile yoktur. Öteki 21 Üniversitenin kampus alanları kamulaştırılmış yapıları yapılmaktadır ki bu iş, büyük miktarlarda para ve beş on yıl zaman ister. Bu ihtiyaçlar giderildikçe ölçülü maddî imkânlarla yürütülmeye çalışılan öteki ihtiyaçların tamamlanmasına hız verilecek, öğretim elemanları nitelik ve nicelik bakımlarından yeterli düzeye ulaştıktan sonra Üniversitelerimiz, özlediğimiz düzeye çıkmış olacaktır. Bu durumun gerçekleşmesi de planlı ve sabırlı bir çalışma ister.

Ben, Üniversitelerde Rektör, Dekan, bölüm başkanı vb. gibi yönetim elemanlarının seçimle işbaşına gelmeleri görüşündeyim. Yürürlüğe girişinden bugüne dek geçen sekiz yıl içinde pek çok değişikliklerle tanınmayacak duruma gelmiş bulunan YÖK yasasına göre, bu kurumca gösterilen adaylar arasında Cumhurbaşkanınca beş yıl süre için seçilen Rektör, üniversitesine bağlı Fakülteler için Dekan adayları gösterir. YÖK'de bunlar arasında, hoşlanılmayan birisi olmamak koşuluyla-genellikle aday listesinin başındaki kişiyi Dekan seçer, Dekanlar da bölüm başkanlarını seçerler.

Bu sisteme göre Üniversitelerin bütün yöneticileri, süreleri bittikten sonra yeniden seçilebilmek için YÖK başkanının sempatisini kazanmak durumundadırlar; çünkü YÖK başkanı, istediği zaman Rektörü kendiliğinden ayrılmazsa Yükseköğretim Kurulu kararı ile görevden alacağı tehdidi ile istifaya zorlayabilir.

Ben bu görüşümü, YÖK üyesi bulunduğum 1981-1987 yılları arasındaki altı yıllık sürede hep savundum. Dahası, YÖK'ün yayınladığı derginin ilk sayısı için yazdığım makalede, Rektörlerin, Dekanların, Üniversitelerin kendi kurullarının serbestçe yapacakları seçimle işbaşına gelmeleri gereğini dile getirdiğim paragrafın üzerine kocaman bir soru işareti konarak ve yayınlanmadan bana geri verildi.

YÖK'ün kuruluşunun ikinci yılında yazdığım bu makaleyi bu kez, Belleten'de yayınlanmak üzere, üyesi bulunduğum Türk Tarih Kurumu'na verdim. Burada da belirttiğim gibi o zamanlar, YÖK'ün Türk Üniversitelerinin gelişmesinde olumlu sonuçlar elde edileceğinden umutlu idim. Aradan dokuz yıl geçtiği halde umduğum belirtileri göremediğimi üzümlere ifade etmek isterim.

Üniversiteler, yöneticilerini kendi kurullarında seçerler ve yasada başka bazı düzenlemeler yapılırsa bu kuruluşlar, çok daha iyi gelişecek, çok daha iyi sonuçlar alınacaktır.